

HISTORISK TIDSKRIFT
(Sweden)

130:2 • 2010

Ideologisk kamp om Levande historia

Av Jan Selling

När vi nu retrospektivt kan betrakta Forum för levande historia under socialdemokratiskt och borgerligt styre kan frågan ställas, hur det ursprungliga syftet, att värna Förintelsens minne och bekämpa rasism och antisemitism, har påverkats av den utökade tonvikten på kommunismens brott och debatterna om politiseringen av historieskrivningen. I *Historisk tidskrift* 129:2 (2009) hävdar historikern Lennart Andersson Palm att Forum för levande historia är "samma andas barn" som de nya franska lagar som kriminaliserar förnekelse av folkmord och brott mot mänskligheten och därmed skulle inskränka yttrandefriheten. Palm menar också att urvalet och tolkningen av de historiska skeenden som tas upp av myndigheten är uttryck för sittande regerings ideologi. Mot detta invänder överintendenten för Forum för levande historia, Eskil Franck, att myndigheten "står på stabil faktagrund" i sitt arbete med att sprida demokratiska värderingar.¹

Jag vill här problematisera debatten som del av ett historiepolitiskt fält, som handlar om synen på Förintelsen men som i varierande grad överdetermineras av "diskursfrämmande element" såsom akademisk fåfänga, fördelningskonflikter om forskningsresurser och slutligen motsättningar mellan politiska och ideologiska intressen. Mitt fokus ligger främst på de senare, vilka gjort starkast avtryck i mediedebatten. Argumentation stöder jag på en genomgång av 651 artiklar, publicerade i *Dagens nyheter*, *Svenska dagbladet*, *Expressen* och *Aftonbladet* mellan 1998 och 2008 i vilka projektet "Levande historia" omnämns. Därtill har texter publicerade av Forum för levande historia samt relevanta riksdagsprotokoll, regleringsbrev och utredningar konsulterats. Jag har analyserat texternas innehåll och perspektiv för att strukturera debatten och diskutera förskjutningar över tid.²

1. Lennart Andersson Palm, "Historieskrivningens frihet hotad", *Historisk tidskrift* 129:2 (2009) s. 247–250; Eskil Franck, "Historieframställning i grundlagsandans tjänst", *Historisk tidskrift* 129:3 (2009) s. 531–533; se även Lennart Andersson Palm, "Politisk historia i regeringsregi", *Historisk tidskrift* 129:4 (2009) s. 655–658.

2. För en utförligare diskussion, se Jan Selling, "'Levande historia' als schwedisches Mahmal: von Vergangenheits- zur Geschichtspolitik", i Stefan Vogt, Ulrich Herbeck, Ruth Kinet, Susanne Pocaï & Bernard Wiaderny (red.) *Ideengeschichte als politische Aufklärung. Festschrift für Wolfgang Wippermann zum 65. Geburtstag: Geschichte und Gegenwart des Nationalsozialismus* (Berlin 2010).

Internationell kontext

Statliga historiepolutiska initiativ med Förintelsen i fokus är – bortsett från Israels – framför allt ett fenomen tillhörande 1990-talet och millennieskiftet. Samtidigt som den materiella och juridiska uppgörelsen med det nazistiska förflutna efter en kort tids tillspetsade konflikter, bland annat om det så kallade naziguldet och kompensationen till Nazitysklands tvångsarbetare, från denna tid allt oftare beskrevs som avslutad, tilltog de politiska referenserna till Förintelsen i de mest skilda sammanhang. Ett viktigt symboliskt uttryck är att Förintelsens minnesdag under denna tid etableras internationellt. Även konferenserna "Stockholm International Forum" 2000–2004 var resultat av denna dynamik. Under denna fas skedde, å ena sidan, en universalisering av Förintelsens minne och, å andra sidan, en politisering. I denna har forskare varit lika viktiga aktörer som politiker.

Den svenska debatten om projektet, regeringens informationsinsats och senare myndigheten, "Levande historia" kan i hög grad tydas utifrån ett höger-vänster-schema. Genom socialdemokratins långa politiska dominans och den lika långa liberala dominansen i pressen uppstod en vänsterliberal diskursformation, vilken kan uppfattas som hegemonisk.³ Motdiskurserna kan tydligt delas upp i tre formationer, som till stor del fortfarande är aktuella: De liberala vände sig av princip mot alla partipolitiska instrumentaliseringar av Levande historia, medan motdiskurser från höger vände sig mot en uteslutande fokusering på Förintelsen och förordade en motsvande uppgörelse med "kommunismens brott" samt en kampanj mot kommunistiska ideologier i samtiden. Motdiskurser från vänster, slutligen, efterlyste kapitalismens kontext och vände sig mot antikommunistiska instrumentaliseringar.

De flesta tidningsartiklarna per år publicerades 1998, därefter sjönk antalet successivt. Till att börja med övervägde artiklar som behandlade Sveriges agerande under Nazitiden, respektive Sveriges samtida historieinitiativ. Ett annat dominant tema under de första åren var samtida antisemitism, rasism och nynazism. I samband med inrättandet av myndigheten Forum för levande historia 2003 steg medieintresset på nytt. "De mörka fläckarna" i Sveriges förflutna var inte längre centrala. I stället kretsade artiklarna kring begrepp som "demokrati" och "tolerans". Kommunismen

3. Jfr Bo Rothstein i *Dagens nyheter* (20/9 2006).

tematiserades alltmer. 2005 blev homofobi ett stort tema; 2006 debatterades antisemitism intensivt. Efter regeringsskiftet samma år nådde medieuppmärksamheten en ny höjdpunkt: Tematiskt förflyttade sig debattens centrum tydligt till att mer och mer behandla kommunismen. Inriktningen av myndigheten, respektive dess existensberättigande ifrågasattes allt oftare, framför allt i diskurser från vänster, men även i liberala och i antikommunistiska högerdiskurser.

Den hegemoniska diskursen

Efter en omfattande medierapportering om naziguld och tvångssteriliseringar blev båda frågorna i början av 1997 föremål för statliga utredningar. I maj 1997 publicerades den första amerikanska Eizenstat-rapporten vilken riktade skarp kritik mot neutrala staters agerande under andra världskriget.⁴ På grundval av rapporten inkallades ambassadörerna från de kritiserade staterna till senatsförhör i Washington, och till skillnad från vissa andra länder hörsammade Sverige kallelsen.⁵

Kort därefter, i den sista riksdagsdebatten våren 1997, skedde ett första skifte från denna handfasta uppgörelse med det förflutna till en symbolisk historiepolitik. Kvällen före debatten offentliggjordes en studie av svenska ungdomars kunskaper och attityder vars resultat framställdes som alarmerande: "En tredjedel förnekar enligt undersökningen förintelsen och rasismen gror," sade kristdemokraternas ledare Alf Svensson.⁶ Synbarligen skakad framkastade statsminister Göran Persson en idé som snart skulle göra svensk "Holocaust education" till en internationell förebild. I riksdagen etablerades omedelbart ett samförstånd för att starta en massiv informationskampanj om Förintelsen. Slående i debatten var den antifascistiska grundton som hördes från alla partier. Den entydiga måltavlan var den samtidigt grasserande svenska rasismen och nazismen, vilka framställdes som politiska hot mot det demokratiska samhället. Inga jämförelser med kommunismen artikulerades. Vidare är anmärkningsvärt att varken naziguldaffären eller Eizenstat-rapporten nämndes i denna debatt.

4. Stuart E. Eizenstat, *U.S. and allied efforts to recover and restore gold and other assets stolen or hidden by Germany during World War II: preliminary study* (Washington D.C. 1997).

5. *Dagens nyheter* (16/5 1997).

6. Sveriges Riksdag, Protokoll 1996/97:119. Jfr Anders Lange, Heléne Lööv, Stéfane Bruchfeld & Ebba Hedlund, *Utsatthet för etniskt och politiskt relaterat hot mm: spridning av rasistisk och antirasistisk propaganda samt attityder till demokrati mm bland skolelever* (Stockholm 1997).

I november utkristalliserades den nya svenska historiepolitiken: befrielsen av Auschwitz skulle högtidlighållas i riksdagen, en ny bok om Förintelsen skulle gratis erbjudas alla hushåll i Sverige, nytt undervisningsmaterial och nya lärarfortbildningar skulle tas fram, ett "nationellt kunskapscentrum för forskning och undervisning kring Förintelsen och andra folk mord" upprättas i Uppsala och uppförandet av ett monument, initierat av Föreningen Förintelsens överlevande, fick stöd. Inom ramen för det nya samförståndet avtecknade sig dock nyanser. Medan liberaler framhöll initiativet som upplysning om "de brott mot mänskligheten som har ägt rum i vår världsdelen på 30- och 40-talen" och konservativa framhöll "den ondska som finns och alltid har funnits i människan", ville vänstern använda historiens lärdomar för att motverka strukturell diskriminering av invandrare i det svenska samhället.⁷

Då Sverige vid denna tidpunkt i stort sett saknade erfarenhet på området, inhämtades kunskap från andra länder. Samtidigt framställde sig Sverige som pionjär. Genom brev till USA:s president Bill Clinton och Storbritanniens premiärminister Tony Blair, lyckades Persson i maj 1998 lägga grunden för ett internationellt samarbete, som till att börja med bestod av dessa tre länder, kring Förintelsens minne. Officiell rådgivare blev den israeliske historikern Yehuda Bauer, en uttalad företrädare för den så kallade singularitetstesen, synen på Förintelsen som historiskt exempellös (*unprecedented*).⁸ Ett nära samarbete med den israeliska minnesorten och forskningsinstitutionen Yad Vashem inleddes.⁹

I den andra Eizenstat-rapporten framhölls informationsprojektet "Levande historia" jämte naziguldkommissionens uttryckligen som positiva exempel för uppgörelsen med det förflutna.¹⁰ I pressen rapporterades att Israel Singer, som i den svenska naziguldkommissionen representerade World Jewish Congress, uttryckligen lovordade Sveriges öppenhet och att han såg den som rakt motsatt exempelvis Vatikanens slutenhet.¹¹ Även kommentarer från utrikesministern Lena Hjelm-Wallén förtydligade förbindelsen mellan den politiskt-materiella uppgörelsen med det förflutna

7. Sveriges Riksdag, Protokoll 1997/98:35.

8. Se Yehuda Bauer, *Rethinking the Holocaust* (New Haven & London 2001).

9. SOU 2001:5, s. 41f.; *Dagens nyheter* (6/10 1999 & 29/1 2000).

10. Stuart E. Eizenstat, *U.S. and allied wartime and postwar relations and negotiations with Argentina, Portugal, Spain, Sweden and Turkey on looted gold and German external assets and U.S. concerns about the fate of the wartime Ustasha treasury* (Washington D.C. 1998).

11. *Aftonbladet* (9/6 1998).

och historierpolitik. När det blev tal om konsekvenser av naziguldhistorien, påtalade hon att Sverige redan hade bidragit med åtta miljoner kronor till en fond för Förintelsens offer och startat "Levande historia".¹²

Genom större öppenhet framstod Sverige i bättre dager än Schweiz och undgick ett internationellt politiskt fördömande. Tack vara en framgångsrik växling från den politiskt-materiella uppgörelsen med det förflutna till symbolisk historierpolitik fick Sverige i stället ytterligare goodwill.

"Kommunismens spöke"

Genom en intervention av moderaten Sten Andersson blev det samförstånd, som kan kallas antifascistiskt, föremål för debatt den 20 oktober 1998. Andersson frågade sig varför statsministern i sin regeringsförklaring varnat för rasism och nynazism, men inte för kommunismen. I frågan låg att informationskampanjen om Förintelsen borde fortsättas med liknande satsningar angående Gulag. I sitt inlägg likställde Andersson inte bara kommunismen med nazismen, utan menade att "kommunismen antalsmässigt" översteg "det som nazismen i all sin ondska åstadkom". Andersson ville inte se någon historisk koppling mellan högern och nazismen: "Det har säkert också begåtts illdåd i högerns namn. Men de går absolut inte att jämföra med de illdåd som har begåtts i kommunismens namn." Partikollegan Lennart Fridén försökte associera socialdemokraterna med kommunismen: "man sjunger samma 'international'". Svaret från Lena Hjelm-Wallén, att Persson varnade för nazismen men inte kommunismen eftersom den senare var "död" och det svenska samhället inte hotat av en kommunistisk våldskultur, ville han inte acceptera. Enligt Fridén gick "ett spöke genom Europa – kommunismens spöke". Debatten utmynnade i att samtliga partier berömde sig för sina insatser i uppgörelsen med stalinismen men betonade behovet av ökad information om stalinismens historia. Hjelm-Wallén benämnde i denna debatt ett viktigt argument för att inte likställa Förintelsen och Gulag i projektet Levande historia: "de organisationer som vi samarbetar med både i vårt land och internationellt vad gäller just upplysningsprojektet om förintelsen skulle tycka att det vore mycket underligt om vi nu skulle skifta fot och låta en annan -ism stå för det som projektet Levande historia framför allt skall syssla med."¹³

Ett samförstånd uppstod kring målet att stärka forskningen om de kom-

12. *Aftonbladet* (9/7 1998).

13. Sveriges Riksdag, Protokoll 1998/99:7.

munistiska regimernas brott. Forskningsprogrammet "Kommunistiska regimer" sösattes 2000 på regeringens initiativ liksom strax därefter det parallella programmet "Sveriges förhållande till nazismen, Nazityskland och Förintelsen". På en avslutande konferens 2004 samlades deltagare för de båda projekten för att under rubriken "stalinism och nazism" testa den jämförande ansatsen.¹⁴

Kommittén Forum för Levande historia

Kommittén Forum för Levande historia, som förberedde beslutet att inrätta en myndighet, var oenig på två viktiga områden: För det första, i frågan om definitionen av begreppet Förintelsen lutade sig kommitténs slutrapport mot en bedömning "att 'de flesta' av de forskare de studerat ändå tycks vilja reservera begreppet Holocaust som nazisternas folkmord på judar och – möjligen – zigenare" [*sic!*].¹⁵ Med andra ord betraktades Förintelsen som ett specialfall inom kategorin folkmord. Frågan om definitionen av folkmord besvarades i rapporten med att citera FN:s konvention från 1948 om förebyggande och bestraffning av brottet folkmord. Emellertid gjordes på annat ställe i rapporten, utan någon förklaring, kopplingar till en annan folkmordsdiskurs, vilken inte bara innefattade Gulag utan ställde upp Gulag jämte Förintelsen som folkmordets typpall.¹⁶

Kommittén avstod medvetet från att ta ställning i fråga om Förintelsens "singularitet". Med hänvisning till lundahistorikern Klas-Göran Karlsson, fastslogs dock: "Förintelsen kan också vara utgångspunkt i en diskussion om totalitära system, och nazismen kan då jämföras med fascismen och kommunismen."¹⁷ Rapportens ambivalens i dessa frågor kan uppfattas som belägg för kommitténs oenighet eller – om man så vill – för en pluralistisk hållning i vetenskapligt omtvistade frågor. Historikern Paul Levine, medförfattare till Levande historias bok *Om detta må ni berätta...*, uttryckte emellertid farhågor för att kommitténs ledning "på politiska eller ideologiska grunder" strävade efter att förflytta diskussionens fokus bort från judeförintelsens väsen genom att överge singularitetstesens, som han pläderade för: "The other cases of genocide at different times and different places are treated separately, as other crimes of the Nazis against vast

14. Vetenskapsrådet, *Forskningsprogrammet "Kommunistiska regimer"* (Stockholm 2006).

15. SOU 2001:5, s. 102.

16. *Ibid.*, s. 90, 101.

17. *Ibid.*, s. 101.

numbers of Europeans are treated differently by scholars. There are sound empirical and conceptual reasons for this".¹⁸

När kommitténs rapport offentliggjordes 2001 i samband med Stockholmskonferensen "Combating Intolerance", såg Paul Levine sina farhågor bekräftade. Såväl den tematiska förskjutningen i Stockholmsprocessen, från "Förintelsen" till "intolerans", som kursjusteringen av projektet Levande historia, betecknade han som ett bakslag (*backlash*): "Sverige uppmärksammade inte ämnet under 55 år, och efter tre års uppmärksamhet menar alltför många att 'nu räcker det'".¹⁹ Att denna kritik från Levine, liksom från kommittémedlemmar som också i någon mån kan sägas ha företrätt singularitetstesen,²⁰ nu framstod som en motdiskurs, indikerar en förskjutning av historiebilden i den hegemoniska diskursen om "Levande historia".

Myndigheten

Från sommaren 2003 bedrev Levande historia i myndighetsform ett utåtriktat arbete som gav avtryck i media. Inte mindre verkningsfulla, men mindre medialt uppmärksammade, var myndighetens lärarfortbildningar i olika ämnen. Vandringsutställningar skapades om olika aspekter av intolerans och Förintelsens historia. Attitydundersökningar genomfördes om samtida intolerans (2005), homofobi (2006), antisemitism och islamofobi (2006). En antologi om romernas historia av förföljelse publicerades 2005. Brott mot mänskligheten under kommunistiska regimer tematiserades genom föredrag och i lärarfortbildningar. I dessa bedrevs ett samarbete med forskningsprogrammet "Kommunistiska regimer".²¹

Efter regeringsskiftet 2006 blev ett av de första kulturpolitiska beslut som fattades av den nya borgerliga regeringen att ge Forum för levande historia "ett särskilt uppdrag", nämligen att "belysa och informera om kommunismens brott mot mänskligheten".²² När myndigheten i mars 2008 offentliggjorde sin nya kampanj hade den medvetet ändrat rubriken till "Brott mot mänskligheten under kommunistiska regimer", som markering av att den inte avsåg kommunismens ideologi utan de konkreta brott mot mänskligheten som begicks under kommunistiskt styre i Sovjetunionen,

18. E-post från Levine till Martin Sparr (4/9 2000 & 5/9 2000), dnr 80.

19. *Dagens nyheter* (29/1 2001).

20. Kommittén Forum för Levande historia, Ku 1999:9; Ingrid Lomfors, dnr. 67 och 117; Hédi Fried, dnr. 77; Stéphane Bruchfeld, dnr. 97. Se även Hédi Fried i *Dagens nyheter* (19/12 2006).

21. Myndighetens egen beskrivning på <www.levandehistoria.se> (22/2 2010).

22. Regeringskansliet, Budgetpropositionen 2006/07:1, s. 65f.

Kambodja och Kina. Kampanjens viktigaste lärobok, med lundahistorikern Martin Alm som huvudförfattare, var emellertid präglad såväl av totalitarismteori som av antikommunistisk ideologi. Följaktligen betonades att en "kategorisk ovilja att jämföra Förintelsen och kommunistiska regimers terror [kan] försvåra en djupare vetenskaplig förståelse av folkmord och brott mot mänskligheten som generella företeelser". Mer anmärkningsvärt är att vissa omstridda kausalitetsresonemang presenterades oemotsagda: "I viss mening, har Richard Pipes hävdad, blev förintelsen [*sic*] på så vis en av många oförutsedda följder av ryska revolutionen". Rötterna till den genocidala praktiken hävdades vara anlagd redan i Karl Marx utopiska och teleologiska tänkande. Själva det radikala ifrågasättandet av marknadsekonomin är farligt, lydde ett av bokens ideologiska budskap: "En del forskare menar dessutom att det just är kravet på radikal jämlikhet som oundvikligen leder till terror och förtryck i de kommunistiska samhällena."²³

I regleringsbrevet 2007 fastställdes myndighetens uppdrag till att: "mana till diskussion och reflektion över frågor om demokrati, tolerans och människors lika värde med utgångspunkt i Förintelsen, *men också* behandla andra brott mot mänskligheten ur ett historiskt såväl som ett samtida perspektiv".²⁴ I förordet till den ovan diskuterade boken gjorde dock Eskil Franck en semantisk förskjutning när han beskrev "myndighetens kärnverksamhet" som att "med utgångspunkt i Förintelsen *och* andra brott mot mänskligheten främja demokrati, tolerans och mänskliga rättigheter."²⁵ Den jämförande ansats, som senast med kommitténs rapport från 2001 föreslogs som option, hade uppenbarligen etablerats som hegemonisk diskurs.

I medierapporteringen blir förskjutningen särskilt tydlig om man jämför över tid. Fram till 2003 låg tyngdpunkten entydigt på antisemitism, rasism och nynazism. Efter regeringsskiftet 2006 tog det antitotalitära perspektivet över som dominerande diskursformation. I denna diskuterades framför allt kommunismens brott, medan rasism inte var något centralt tema. Förskjutningen av Levande historia från vänster till höger i pressrapporteringen märks genom motdiskursernas utveckling: fram till 2003 fanns ett motstånd från höger mot projektet på grund av dess ensidiga fokusering på Förintelsen, medan det endast i liten utsträckning kritiserades från vän-

23. Forum för levande historia, *Brott mot mänskligheten under kommunistiska regimer*, 1:a uppl. (Stockholm 2008), s. 96–108.

24. Utbildnings- och kulturdepartementet, Regleringsbrev 2007, U2006/9499/BIA. Kursivering av förf.

25. Kursivering av förf.

ster. Från 2007 kritiserades myndigheten från vänster och av liberaler för att den hade fått en antikommunistisk slagsida men också från höger för att den endast tog upp kommunismens praktik, men inte dess ideologi.

Liberala motdiskurser

Den sammantaget vanligaste invändningen från liberalt håll mot projektet *Levande historia* under undersökningsperioden var att det gav uttryck för den sittande regeringens politiska eller ideologiska instrumentaliseringar. Den nödvändiga uppgörelsen med det förflutna borde enligt dessa kritiker snarare ske genom oberoende forskare och media. Historiemedvetandet och demokratiska värderingar skulle hellre stärkas genom bättre historieundervisning än genom statliga kampanjer.

Argumenten dök ofta upp även i motdiskurser från vänster och höger. Därför är det inte förvånande att just denna liberala diskurs genomsytrade det "Upprop mot statlig kampanjhistoria" som i april 2008 undertecknades av över 400 forskare inom humaniora och samhällsvetenskap.²⁶

Motdiskurser från höger

År 2000 dök allt oftare motdiskurser från höger upp. För det första yttrades de av politiker, vilka med explicita hänvisningar till vänsterpartiets roll som socialdemokratiskt regeringsunderlag, krävde en kampanj mot kommunistiska idéer.²⁷

För det andra underbygdess argumentationen av kommunismforskare. Att avböja kravet, hävdade exempelvis Klas-Göran Karlsson, vore att på ett otillbörligt sätt göra politik med historien.²⁸ Oviljan att i samband med *Levande historia* föra in ett jämförande perspektiv på Förintelsen och Gulag betecknades av Kristian Gerner, som tillsammans med Karlsson publicerat flera texter med just detta perspektiv, som i bästa fall okunnigt, i värsta fall som apologi för stalinismen och i varje fall som vetenskapligt oacceptabelt. Enligt Gerner hade nazismen och fascismen inte mycket gemensamt. Däremot menade han att nazismen och stalinismen var "två sidor av samma mynt", ett mynt sprunget ur socialistiska föreställningar. Emellertid ger totalitarismteorins perspektiv inga svar på frågan varför eliminatorisk antisemitism blev ett centralt element i nazismen men aldrig

26. Däribland förf. Se <www.historieuppropet.se> (22/2 2010).

27. T.ex. Bo Lundgren i *Dagens nyheter* (19/6 2000) och Lars Leijonborg i *Dagens nyheter* (8/12 1998).

28. *Svenska dagbladet* (26/1 2000).

i stalinismen. Gerner relativiserade denna skillnad. Han hävdade att det industriella folk mordet på judarna inte var planerat utan en följd av kriget och att utsvaltningen av den ukrainska bondeklassen var stalinismens långsamma motsvarighet.²⁹ Slutligen, menade Gerner, hade även stalinismen en antisemitisk målsättning: "[E]xakt som nazisternas framtidssamhälle måste det socialistiska samhälle som Marx skisserar vara 'befriat från det judiska', det vill säga rent på judar."³⁰ Politiskt instrumentaliserade Gerner denna tes för att ensidigt framställa svensk antisemitism som en vänsterföreteelse, vilket han exemplifierade med antisionistiska tendenser inom Ung vänster, men även med antisemitismen i "vänsterkristna kretsar". Det senare fenomenet satte han inte i samband med lutheransk tradition utan med marxismens inflytande. Själva det svenska socialdemokratiska projektet framställdes som latent antisemitiskt: motsatsställningen till den "den begreppslige juden" som "den ideologiska bakgrunden till både folkhemmet och världssamvetet Sverige."³¹

För det tredje fick motdiskurserna från höger massmedialt understöd framför allt genom ledarredaktionen på *Svenska dagbladet*. Göran Persson rekommenderades att instrumentaliserade Forum för levande historia mot Gudrun Schymans vänsterparti: "Vänsterpartiet är i dag riksdagens tredje största parti. Om Persson på allvar vill skapa förtroende för sin politik måste han börja med att desarmera hotet från vänster. Att demonisera Schyman är en väg att gå. På samma sätt som Göran Persson tagit initiativet till Förintelsekonferensen och upplysningsprojektet Levande historia, som båda behandlar nazismens brott mot mänskligheten, ligger det nu i hans intresse att vända uppmärksamheten mot kommunismen."³²

Anmärkningsvärt nog fick de motdiskurserna från höger nya impulser även efter 2006, trots myndighetens omorientering. Karlsson och Gerner deltog med bland andra den nya utrikesministern Carl Bildt i grundandet av den näringslivsfinansierade organisationen "Upplysning om kommunismen" (UOK), som den 9 maj 2007 offentliggjorde sin existens genom att presentera en studie. Medvetet utformad som en parallell till undersökningen om Förintelsen 1997, syftade denna till att visa att Förintelsen nu i acceptabel utsträckning var känd. Okunskapen om Gulag samt nykom-

29. Kristian Gerner i *Svenska dagbladet* (23/1 2000).

30. *Svenska dagbladet* (9/2 2000).

31. Kristian Gerner, "Folk mord som intention och funktion", <www.levandehistoria.se> (22/2 2010, urspr. 2001).

32. Ledare i *Svenska dagbladet* (13/2 2000).

munistiska strömningar bland ungdomar skulle, å andra sidan, motivera en motsvarande informationsinsats om kommunismens brott. I studien användes inställningen till marknadsekonomi som mått på demokratiskt sinnelag. I förordet påstod Gerner felaktigt att människor aldrig hade flytt till ett kommunistiskt land och förbisåg därmed en mångskiftande flyktinghistoria om bland annat tyska kommunister, baltiska judar och latinamerikaner som flytt till Sovjetunionen, det kommunistiska Kuba respektive DDR. När studien lanserades på *Dagens nyheter*s debattsida, skedde det med diskursiva referenser till det nationalkonservativa tyska "upprop mot glömskan" som publicerades i tysk press motsvarande datum 1995: "Den fruktade Röda armén befriade aldrig någon från förtryck – den införde bara ännu en våldets diktatur, som inte stod den nazistiska efter i terror och brutalitet."³³ När ledningen för Forum för levande historia avböjde samarbete med UOK, med hänvisning till organisationens ideologiska slagsida, blev Eskil Franck offentligt tillrättavisad av utbildningsminister Jan Björklund.³⁴ *Svenska dagbladet* krävde förgäves att Karl-Petter Thorwaldsson (s) skulle tvingas lämna styrelsen för myndigheten, eftersom han också var ordförande i Arbetarnas bildningsförbund (ABF) där "socialdemokraterna hänger med yttervänstern" och därför inte skulle vara lämpad att upplysa om kommunismen.³⁵

Motdiskurser från höger, vilka ville utsträcka antikommunismen till att träffa hela den samtida svenska vänstern, stötte således på motstånd från ledningen för den av socialdemokrater skapade myndigheten. Å andra sidan hade myndighetens information om kommunismen sedan länge präglats av de på området ledande historikerna Gerner och Karlsson, vilka dessutom var drivande i UOK; den senare samtidigt som han satt i styrelsen för Forum för levande historia.³⁶

Motdiskurser från vänster

Såväl upplysningen av de "mörka fläckarna" som den antirasistiska och antifascistiska tyngdpunkten under inledningsfasen av projektet Levande

33. UOK, *Att tro men inte veta: en undersökning om svenska skolungdomars kunskaper och värderingar om kommunismen, nutidshistorien och vårt närområde kring Östersjön* (Stockholm 2007). Anders Hjemdahl & Camilla Andersson i *Dagens nyheter* (9/5 2007). Jfr Selling, *Ur det förflutnas skuggor: historiediskurs och nationalism i Tyskland 1990–2000* (Stockholm & Stehag 2004), s. 85.

34. Jfr debatt i Sveriges Riksdag, Protokoll 2007/08:127.

35. Ledare i *Svenska dagbladet* (11/11 2007).

36. Även journalisten Kaa Eneberg hade denna dubbla roll.

historia emanerade delvis ur vänsterns diskursformation. Därför föreföll det märkligt att vänsterpartiet i riksdagen 2003, endast fyra månader efter det att myndigheten hade inrättats, krävde dess avskaffande. Partiets huvudargument var att myndigheten, tvärt emot den ursprungliga idén, nu skulle vara föremål för antikommunistisk instrumentalisering. Vänsterpartiet frågade sig också varför, jämte Förintelsen, kommunismen skulle tas upp, men inte kolonialismens, imperialismens eller kristendomens brott. Trots att denna tankegång delades även av många liberaler, slapp vänsterpartiet inte så lätt ifrån misstanken att frågeställningen endast var ett sätt att avleda från temat kommunismens brott.³⁷ Den sakliga bakgrunden till vänsterpartiets kovändning tycktes framför allt vara upplägget i myndighetens lärarfortbildningar om kommunismens brott och det nära samarbetet med kommunismforskare, vars perspektiv gick på tvärs med vänsterpartiets självbild.

År 2006 startade en debatt om vänstern och antisemitismen. Den utlösande faktorn var en studie om antisemitism från Forum för levande historia, som mot bakgrund av diskussionen om kriget mellan Hizbollah och Israel blev föremål för tillspetsade tolkningar. I denna debatt ledde en stark antisionism upprepade gånger till att radikala islamisters antisemitism bagatelliserades, förnekades eller framställdes som påhitt från Israel eller proisraelisk höger i Sverige.³⁸ Jämte vänsterpartiets stalinistiska förflutna, blev antisionismen således ytterligare ett diskurselement som försatte delar av vänstern i en motsatsposition till Forum för levande historia.

Från och med 2007, när debatten alltmer kom att handla om kommunismen, fick den allmänna tendensen till kraftigt minskad tematisering av antisemitism, rasism och nynazism genomslag även inom motdiskurserna från vänster. I stället framträdde en ny tendens, nämligen att vänsterns diskursformation om Levande historia konvergerade med liberala motdiskurser i avståndstagandet från vad som upplevdes vara en statligt styrd antikommunism. I konsekvensens namn ifrågasattes allt oftare statlig *Holocaust education* som sådan.

37. Vänsterpartiets motion 2003/04, Kr25. Jfr Heléne Lööv i *Expressen* (20/10 2003); Sverker Oredsson, *ibid.* (23/10 2003); Ulla Hoffmann, *ibid.* (29/10 2003).

38. Henrik Bachner & Jonas Ring, *Antisemitiska attityder och föreställningar i Sverige* (Stockholm 2006). Jfr Jan Guillou, *Aftonbladet* (2/4 2006); Henrik Bachner, *Expressen* (17/4 2006); Jan Selling, *Expressen* (5/1 2006).

Slutsatser

Mot bakgrund av ovanstående genomgång vill jag starkt ifrågasätta Eskil Francks skenbart neutrala och faktapositivistiska syn på Forum för levande historia. I formell mening är det riktigt att myndigheten inte kan "styra historieskrivningen". Likväl har den visat sig ha stort inflytande på debattens innehåll och förlopp, vilket i backspegeln kan sägas utgöra en väsentlig del av "historieskrivningen". Regeringsskiftet satte tydliga spår. Jag menar att Franck kraftigt underdriver betydelsen av den borgerliga regeringens beslut att inom ramen för Forum för levande historias verksamhet lyfta upp brott mot mänskligheten under kommunistiska regimer. Enligt min analys skedde en förskjutning av den dominerande synen på Förintelsen från "singularitetstesen" till "totalitarismtesen"; politiskt skedde ett skifte från antirasism till antitotalitarism (ofta utläst som antikommunism). Lenart Andersson Palms felaktiga paralleller med kontinentala, repressiva lagförslag, liksom hans relativisering av den principiella skillnaden mellan USA:s ockupation av Irak och Förintelsen, skymmer tyvärr den nödvändiga kritiken. Levande historia har sedan 1997 gett väsentliga impulser till demokratisk folkupplysning och historiepolitisk debatt. Nu står trovärdigheten på spel. En ledareskribent hävdade 1999 klarsynt i *Dagens nyheter* att den ursprungliga informationsinsatsen om Förintelsen hade lyckats för att den trovärdigt representerade "vårt samhälles demokratiska överideologi", medan en parallell kampanj om kommunismen alltid kunde misstänkas vara en "borgerlighetens trojanska häst".³⁹ Det finns också mindre diskursfrämmande skäl att vara kritisk: med den nya kampanjen följde nya, historievetenskapligt omstridda perspektiv på det ursprungliga ämnet och en omdefiniering av Förintelsen i svenskarnas kulturella minne.

39. *Dagens nyheter* (12/2 1999).